

Ο Μητρικός Θηλασμός στα Νεοελληνικά Αινίγματα (Ιατρική ερμηνεία)

Αλεξάνδρα Χρ. Οικονομοπούλου, Πτυχιούχος Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Διευθύντρια Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Ιατρικής.

Στα παλιά χρόνια ο μητρικός θηλασμός ήταν ένα ιερό και αναγκαίο καθήκον για κάθε Ελληνίδα μητέρα, η δε θηλυκότητα στις λαϊκές γυναίκες ήταν περισσότερο συνδεδεμένη με το μητρικό θηλασμό, δηλαδή τη μητρική φροντίδα που αποσκοπούσε στη θρεπτική λειτουργία του βρέφους.

Οι φτωχές μητέρες θεωρούσαν το “θηλασμο”, το “βύζασμα”, το “βυζαμό” το γλυκύτερο καθήκον τους, επειδή το μητρικό γάλα ήταν ανέκαθεν η φυσική τροφή του νεογνού και του βρέφους.

Κατά τη δογματολογία του λαού όταν μια νέα και ανύπαντρη γυναίκα είχε μεγάλους μαστούς, ήταν δηλαδή “*υπερήφανη βυζούδα*”, πίστευαν ότι αγαπιόταν από τους άνδρες περισσότερο για τη γονιμότητά της, επειδή για το μέλλοντα σύζυγο οι μαστοί αυτοί υποδήλωναν τα μέσα έκφρασης της θηλυκότητας, της γονιμότητας και της ασφαλούς μητρότητας.

Οι Νεοέλληνες εμφορούμενοι από τις ίδιες αντιλήψεις των Αρχαίων και των Βυζαντινών, είχαν εμπεδώσει μέσα τους την ιδέα και την πίστη ότι τα όργανα που έχουν σχέση με τη γονιμότητα και τη μητρική φροντίδα του βρέφους έπρεπε να είναι υπερτροφικά. Η αντίληψη αυτή φαίνεται να είναι ριζωμένη στους Έλληνες και γενικά στους λαούς της Μεσογείου από τους προϊστορικούς ακόμη χρόνους.

Όλα τα αγαλματίδια των γυναικείων θεοτήτων-μητέρων, που χρονολογούνται από την εποχή εκείνη, έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό τους τους πελώριους μα-

στούς που φθάνουν μέχρι τον ομφαλό.

Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι οι μεγάλοι μαστοί ήταν τροφοφόρα όργανα για το βρέφος και παρομοίωναν τη “*μητέρα βυζού*” με την “*Τροφό Γη*”. Τον 8ο π.Χ. αιώνα ο Ησίοδος στη “*Θεογονία*” του αποφαινόταν: «*Στην αρχή υπήρχε το Χάος, ύστερα η Γαία με τα φαρδιά στήθη*».

Στην εποχή μας έχει “σβήσει” πλέον η έννοια της εικόνας εκείνων των μαστών, που κύριο προσορισμό τους είχαν το θηλασμό του βρέφους. Με τη γενετήσια απελευθέρωση της γυναίκας οι μαστοί θεωρούνται πρωτίστως ως κέντρο βαρύτητας της γυναίκας για την ηδονή και εκφράζουν περίτρανα έναν ολόκληρο κόσμο, που πιστεύει πως οι μαστοί περικλείουν ένα πολυδιάστατο συμβολικό “μεγαλείο”, αφού στις μέρες μας η γυναίκα τείνει να αποποιηθεί τη μητρότητα και το μητρικό θηλασμό. Σήμερα, αρκετές είναι οι γυναίκες που όταν αποκτήσουν ένα παιδί, δεν το θηλάζουν για να μη χαλάσει το στήθος τους. Ο μύθος αυτός για τη χαλάρωση των μαστών δεν ισχύει πλέον.

Τα παλιά χρόνια το “*βυζί της μάνας*” ήταν στη συνείδηση του ελληνικού λαού ταυτόσημο με το μητρικό θηλασμό και με το γάλα της. Γι’ αυτό οι μητρικοί μαστοί θεωρούνταν ιεροί, αφού εκείνα τα χρόνια η υγεία και η ζωή του βρέφους εξαρτιόταν από το μητρικό θηλασμό, δηλ. από το πολύτιμο γάλα της μάνας.

Μέσα στο “*βυζαστικό*” περιβάλλον που είχε δημιουργήσει η παραδοσιακή μαμή, η νέα γυναίκα μεγάλωνε με την πεποίθη-

ση πως όταν γίνει μάνα, οι μαστοί της θα είναι επιφορτισμένοι με τη μοναδική και σπουδαία αποστολή τους ως όργανα τροφής του βρέφους με σκοπό την ανάπτυξη του, την υγεία του, την ευεξία του, τη μακροζωία του και γενικά την καλύτερη μελλοντική του ζωή γεμάτη σφρίγος και υγεία, αφού η πιο ευχάριστη αίσθηση που δοκιμάζει το βρέφος συνδέεται με τους μαστούς της μητέρας του.

Ο μητρικός θηλασμός ήταν και είναι μια αμφίδρομη σχέση, όπου δίνει και παίρνει ο ένας από τον άλλον.

Μέσα στο ομαδικό βυζαστικό περιβάλλον της μαμής έβρισκε θετική ανταπόκριση η ανάγκη της κάθε νέας μητέρας να θηλάσει το παιδί της, γιατί σ' αυτό ανακάλυπτε συμπαράσταση, υποστήριξη, σιγουριά και μ' αυτό ήταν ταυτισμένη. Παλαιότερα θεωρείτο ιεροσυλία να αρνηθεί το μητρικό θηλασμό μια "τρυφερολεχωνίτσα", γιατί η ζωή της ήταν εξαρτημένη από τη στάση ολόκληρης της κοινωνίας. Στο παραδοσιακό περιβάλλον η γυναίκα ως "μικρομάνα" ήταν θηλάζουσα μητέρα τον πρώτο χρόνο από τον τοκετό. Μετά το "χρόνισμα" του βρέφους ήταν γυναίκα-σύζυγος και μητέρα.

Εκείνη την εποχή τα αινίγματα του "βυζαμού" είχαν μεγάλη συμβολική και υγιεινή σημασία γιατί διευρύναν την έννοια του βυζαστικού περιβάλλοντος, του τόσο αναγκαίου για την επιβίωση και το μέγλωμα του βρέφους.

Τα αινίγματα αποτελούν ένα από τα πιο αξιόλογα είδη του λαϊκού λόγου. Με την πρόοδο του τεχνολογικού πολιτισμού τα γλωσσικά αυτά μνημεία χάνονται σιγά σιγά στις μέρες μας. Η εισδοχή νέων στοιχείων και τρόπων ζωής μάς έχει επηρεάσει πολύ, ώστε να αδιαφορούμε για τα ζωντανά μνημεία του λόγου που ακόμη επιζούν στο λαό μας.

Ειδικότερα, η κοινωνική αλλαγή που

έφερε η βιομηχανική επανάσταση τον τελευταίο αιώνα στην Ελλάδα, είχε ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση πολλών θρύλων, μύθων και εθιμικών δρώμενων σχετικά με την παραδοσιακή ζωή. Τα νεοελληνικά αινίγματα έπαψαν να ακούγονται, παρά τη σημασία τους στην προσπάθεια εμπέδωσης του μητρικού θηλασμού με τη δημιουργία του κατάλληλου βυζαστικού περιβάλλοντος από τη λαϊκή μαμή.

Από τις λίγες μελέτες που υπάρχουν για τα νεοελληνικά αινίγματα, καμία δεν ασχολείται με αινίγματα που αφορούν το μητρικό θηλασμό, δηλ.: α) τους μαστούς της μάνας, β) το θηλάζον βρέφος και γ) το μητρικό γάλα, τις τρεις αυτές σπουδαίες έννοιες, που στην ψυχή του λαού είναι ταυτόσημες μεταξύ τους.

Έχουμε πολλά παραδείγματα όπου ο λαός μεταχειρίζεται τη λέξη "βύζαγμα", "βυζί" ή "γάλα" για να κάνει το αίνιγμα πιο δυσνόητο, ίσως γιατί και ο ίδιος ο μητρικός μαστός προκαλεί δέος στην ψυχή κάθε ανθρώπου. Στην Αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο σπάνια βρίσκουμε αινίγματα, που να αναφέρονται στους μητρικούς μαστούς και το μητρικό θηλασμό. Απεναντίας, όσα σχετικά αινίγματα μάς είναι γνωστά για τη γαλουχία και το θηλάζον βρέφος αφορούν την περίοδο της Τουρκοκρατίας, από την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (1453) και μετά.

Επομένως, τα αινίγματα αποκτούν και ιστορική σημασία αφού η μητρική γαλουχία ακμάζει σε περιόδους κινδύνων, φτώχειας, καταστροφών, διωγμών και προσφυγιάς. Γι' αυτό και ο μητρικός θηλασμός κατά την Τουρκοκρατία ήταν καθολικό φαινόμενο για την Ελληνίδα.

Από την παράδοση μάς είναι γνωστό ότι όλες σχεδόν οι Ελληνίδες μητέρες θηλάζαν τα παιδιά τους, παρά το ότι τις μαστιζε ο υποσιτισμός, η αναιμία, η ραχίτιδα, η ελονοσία, η φυματίωση, ο τυφοειδής πυ-

ρετός, τα εντερικά παράσιτα και οι επιδημίες χολέρας, πανώλους, ευλογιάς κ.ά.

Παρά τις ψυχικές ταλαιπωρίες, τους διωγμούς, τα παιδομαζώματα, τους εξευτελισμούς, τα σκλαβοπάζαρα και τους κατατρεγμούς, δηλ. παράγοντες βλαπτικούς στην παραγωγή του μητρικού γάλακτος, το πρώτο μέλημα της Ελληνίδας μητέρας ήταν να θηλάσει το παιδί της.

Είναι γνωστό πως για την επιτυχία του μητρικού θηλασμού χρειάζονται: α) η ύπαρξη του κατάλληλου βυζαστικού κλίματος για το θηλασμό, δηλαδή να έχει θηλάσει η ίδια η μητέρα όταν ήταν βρέφος, β) η επιθυμία της γυναίκας να θηλάσει το παιδί της τώρα που έγινε κι αυτή μάνα, γ) η συμπαράσταση του πατέρα όπως και του οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος, δ) οι συμβουλές και η καθοδήγηση από κάποιον ειδικό σχετικά με το μητρικό θηλασμό και ε) το να έχει δει η ίδια η μητέρα πώς θηλάζει κάποια άλλη μάνα το βρέφος της.

Τα πιο δημόδια αινίγματα, που περικλείουν μέσα στο γρίφο τους τις λέξεις “μαστός” ή “βυζί” έχουν επινοηθεί από την παραδοσιακή μαμή ή τη μάνα, οι οποίες τα διηγούνται μόνες στα νέα κορίτσια ηλικίας 7-10 ετών, καθώς και στις “τσούπες”, δηλαδή τις νέες της προεφηβικής ηλικίας και τις “βυζωμένες” νέες, οι οποίες είναι και οι κύριοι φορείς διαιώνισής τους. Τα αινίγματα για το μητρικό θηλασμό, δηλαδή το υλικό της αιγιματοθέτησης το προσφέρει κυρίως ο αντικειμενικός ψυχικός κόσμος της παραδοσιακής μαμής και ιδιαίτερα εκείνος που συνδέεται με την άμεση καθημερινή εμπειρία της.

Για να κάνει η εμπειρική μαμή τα αινίγματα ή “νιώσματα” ή “παραπουλητά του βυζαγμού” πιο ελκυστικά, τους πρόσδιδε συναισθηματικό τόνο και μαγεία. Τα αινίγματα που περικλείουν μέσα στο γρίφο τους τη λέξη “βυζί” ή “βρέφος” ή “γάλα

της μάνας”, για την κυρα-μαμή δεν ήταν ένας διαγωνισμός ή κάποιο παιχνίδι που σκοπό είχε την εξάσκηση του νου ή την ψυχαγωγία των νέων κοριτσιών της προεφηβίας, όπως γινόταν γενικά με τα αινίγματα στην αρχαιότητα. Εδώ ήταν ο αιγιματικός, ο ασαφής λόγος, για να θυμίζει στις “τσουπούλες” τη διφορούμενη έννοια των μαστών στην προσπάθεια να εμπεδώσει στην ψυχή τους τη μελλοντική αξία του μητρικού θηλασμού.

Οι μαμές στην παραδοσιακή κοινωνία είχαν αγαπήσει πολύ τα αινίγματα που αναφέρονταν στους μητρικούς μαστούς –και συνεκδοχικά στο μητρικό γάλα και στο θηλάζον βρέφος– και τους είχαν δώσει πολλά ονόματα, όπως “απεικαστάκια”, “βρετά”, “καστράκια”, “καταλόγια”, “λυτά”, “μαντέματα”, “ξεπουλητά”, “ειδωλάκια”, “παράγκουλα”, “πτυχηματάκια”, “βυζούδια”, “νιώσμα”, “παραβροντάκια”, “πιασιματάκια”, “παραλόγα”, “καλοβυζάσκελα”, “παραμαντεμάκια”, “καλοδεντράκια”, “παραπουλητά”, “παρατσάφαλα”, “χωσματάκια”, “κοτισματάκια”, “ψυχοβυζάκια” κ.ά.

Έτσι, η παραδοσιακή μαία με τα αυτοσχέδια αινίγματα για το μητρικό θηλασμό, που η ίδια σχεδόν πάντοτε επινοούσε, αποσκοπούσε με ασαφείς προτάσεις και δυσεξήγητα στιχάκια να εμπεδώσει στην ψυχή των νέων κοριτσιών, των “τσουπιών”, την αγάπη για το μητρικό θηλασμό όταν θα γίνονταν μητέρες.

Κατά συνέπεια, τα αινίγματα που αφορούσαν τους μητρικούς μαστούς και το θηλάζον βρέφος είναι κατά τη γνώμη μας χαριτωμένα εγκαταλείμματα, που πλάστηκαν από το γεμάτο ευφύια και μυστήριο “αιγιματοποιοί” ενστικτώδες φίλτρο της εμπειρικής μαμής, το οποίο εξυπηρετούσε ένα βιολογικό σκοπό και συντασσόταν πλήρως μ’ αυτόν, δηλαδή, τη δημιουργία του κατάλληλου βυζαστικού περιβάλλοντος ώστε η γαλουχία να γίνει καθολικό

φαινόμενο για τις νέες, οι οποίες με τους τροφοδότες μαστούς τους θα εξασφάλιζαν στα παιδιά τους την υγεία και την ασφάλεια που έδινε εκείνα τα χρόνια ο μητρικός θηλασμός.

Η παραδοσιακή μαμή χρησιμοποιώντας τα αινίγματα στη διάρκεια της μύησης των νέων κοριτσιών δεν απαιτούσε απ' αυτά να γίνουν "αινιγματολύτες", αλλά πίστευε ότι με την ευάρεστη αυτή απασχόληση των αινιγμάτων και τις ορμήνιες που τους έδινε σχετικά με το βύζαγμα, προκαλούσε το δέος τους και πετύχαινε μ' αυτό τον τρόπο να τους εμφυσησει την αξία του μητρικού θηλασμού. Γι' αυτό πιστεύουμε ότι τα αινίγματα του βυζαγμού δεν πρέπει να χαθούν καθώς συμβάλλουν στην καλύτερη γνώση του λαϊκού πολιτισμού της παραδοσιακής Ελληνίδας μαίας, ενώ ταυτόχρονα πλουτίζουν και τους θρύλους που αφορούν το μητρικό θηλασμό.

Επειδή τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον Παιδιάτρων, Μαιών-Μαιευτών, Μαιευτήρων-Γυναικολόγων, Ψυχολόγων και άλλων επαγγελματιών υγείας εστιάζεται ολοένα και περισσότερο στην επιστροφή και προσπάθεια στήριξης του μητρικού θηλασμού που στη χώρα μας έχει πέσει σε χαμηλά και ανησυχητικά επίπεδα, και επειδή μέχρι σήμερα κανείς σχεδόν δεν έχει ερευνήσει τα στοιχεία του λαϊκού λόγου που αφορούν επιβιώσεις θρύλων, μύθων, σχετικών αινιγμάτων και γρίφων για το μητρικό θηλασμό, θεωρήσαμε καλό να μελετήσουμε τα αινίγματα που έχουν λύσεις στις λέξεις: "βυζί μάνας", "θηλάζον βρέφος", "μητρικό γάλα".

Βεβαίως, παρόμοια αινίγματα σαν αυτά που εκθέτουμε παρακάτω, έπαψαν σήμερα να έχουν νόημα αφού η αστικοποίηση έχει εξοστρακίσει και εξαφανίσει από την κοινωνία το βυζαστικό περιβάλλον, που είχαν δημιουργήσει οι παλιές μαμές.

Ο τρόπος διαβίωσης της σύγχρονης γυ-

ναίκας και οι συνθήκες της ζωής συρρίκνωσαν το γονιμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ανθούσε ο μητρικός θηλασμός, οι δε ιεροί μαστοί της μητέρας, τα τροφοδότη όργανα που μ' αυτά οι παραδοσιακές Ελληνίδες μεγάλωναν με ασφάλεια τα παιδιά τους και ήταν επάγωγα για την ψυχοσωματική ανάπτυξή τους, σήμερα έπαψαν να έχουν πρακτική αξία γιατί έχουν μετατραπεί σε σύμβολα ομορφιάς και ηδονής μόνο, ενώ ο κύριος προορισμός τους, ο θηλασμός του βρέφους, έγινε είδος προς εξαφάνιση.

Παρά ταύτα, με την πεποίθηση ότι πρέπει να καταγράφεται οποιοδήποτε μνημείο του λαϊκού λόγου που έχει σχέση με το μητρικό θηλασμό, τους μητρικούς μαστούς, το θηλάζον βρέφος και το γάλα της μάνας –όλες έννοιες ταυτόσημες γιατί αποτελούν πολύτιμες ψηφίδες της ιστορίας του λαϊκού πολιτισμού της παραδοσιακής μαίας– ξεκινήσαμε την παρούσα πρωτότυπη μελέτη με σκοπό να ερευνηθεί η ιατρική σοφία που έκρυβε το έμμετρο αυτό είδος του λαϊκού λόγου γύρω από το μητρικό θηλασμό, ως ιδιότυπη άσκηση και μέσο στοχασμού της παραδοσιακής μαμής στην προετοιμασία των νέων κοριτσιών για το μητρικό θηλασμό, τον τόσο αναγκαίο για τη διατροφή και την υγεία του βρέφους.

Για να αντιληφθούμε καλύτερα τη μαγική κι αινιγματική δύναμη που κρυβόταν γύρω από την έννοια "μητρικός θηλασμός", αποκομίσαμε όσα χρήσιμα ψήγματα θα μπορούσαν να ενταχθούν στο παρόν και εξετάσαμε το θέμα με βάση τις νέες αντιλήψεις περί Ψυχολογίας. Μ' αυτό τον τρόπο θα κατανοήσουμε καλύτερα τη φύση, τη δομή και το χαρακτήρα των αινιγμάτων με γρίφο: "βυζί μάνας", "μητρικό γάλα", "θηλάζον βρέφος".

(Συνέχεια στο επόμενο τεύχος)